

JAG KOM ENSAM

- Judiska flyktingbarn i Sverige

Malmö den 12 november 2015.
Ensamkommande flyktingbarn som
anländer till Hyllie station i Malmö.

Foto: John Alexander Sahlin/TT

Barn är krigets mest oskyldiga offer. Barn på flykt utan sina föräldrar är särskilt sårbara och ofta helt skyddslösa.

Mellan 2015 och 2019 har omkring 40 000 ensamkommande barn sökt asyl i Sverige. Flertalet har beviljats uppehållstillstånd, andra väntar fortfarande på besked. De flesta är pojkar, men det finns också flickor. De kommer från länder långt härifrån. Från krigshärddar i Afghanistan, Somalia, Syrien, Eritrea och Irak.

Vad bär dessa barn och ungdomar för upplevelser med sig i bagaget? Hur har det svenska samhället tagit emot dem? Har vi lärt av vår historia?

Det är inte första gången som det kommit ensamma flyktingbarn till Sverige. Under andra världskriget kom över 70 000 flyktingbarn från Finland. Vid samma tid kom det även judiska flyktingbarn, men de var betydligt färre.

Den här utställningen handlar om de 500 judiska flyktingbarn som räddades till Sverige 1938-1939.

KINDERTRANSPORT

» *Förlåt att jag besvärar Er med detta brev, men jag är bara ett barn och står alldeles rådvill. Jag har läst i den heliga skriften att ett barns bön blir hörd. Kanske var det meningen att detta brev skulle komma i Edra kära händer, för att Ni ska kunna hjälpa mig. Sverige är ju så stort och med Guds hjälp skall där säkert finnas en familj som vill taga ett judiskt barn...*

Brev från ett judiskt barn till Judiska församlingen i Stockholm 1939

Tysk-judiska flyktingbarn anländer till London 1939.

Foto: Keystone-France/Gamma-Keystone via Getty Images

I slutet av 1930-talet räddades omkring 20 000 barn från Nazityskland. Räddningsaktionen har fått namnet *Kindertransport*. Hälften av dessa barn kom till England.

1938 fick 500 judiska barn möjlighet att komma till Sverige. De beviljades tillfälliga uppehållstillstånd. Man räknade med att de snart skulle kunna återvända hem, eller resa vidare till ett annat land. Under tiden inkvarterades barnen i fosterhem, i kollektivboende eller på barnhem.

Barnen stod i nära förbindelse med sina föräldrar via brev. Efter 1941 kom dock breven allt glesare. Många brev innehöll vädjanden om hjälp - något som barnen var oförmögna att ge sina föräldrar.

När kriget var över nåddes de allra flesta av beskedet att deras föräldrar och många andra släktingar hade deporterats och mördats.

En och en halv miljon judiska barn mördades i Förintelsen – ett öde som sannolikt skulle ha drabbat även dessa barn, om de inte haft turen att ha räddats till Sverige.

SVENSK FLYKTINGPOLITIK

» *...det är nödvändigt för vårt land att bibehålla en viss restriktivitet i sin utlänningspolitik.*

Statsminister Per Albin Hansson, 22 februari 1939

Efter Hitlers maktövertagande 1933 sökte ett mindre antal tyska judar skydd i Sverige. Men det var svårt att få uppehållstillstånd. 1937 infördes en ny utlänningslag, som ytterligare försvårade för tysk-judiska flyktingar att få en fristad i Sverige.

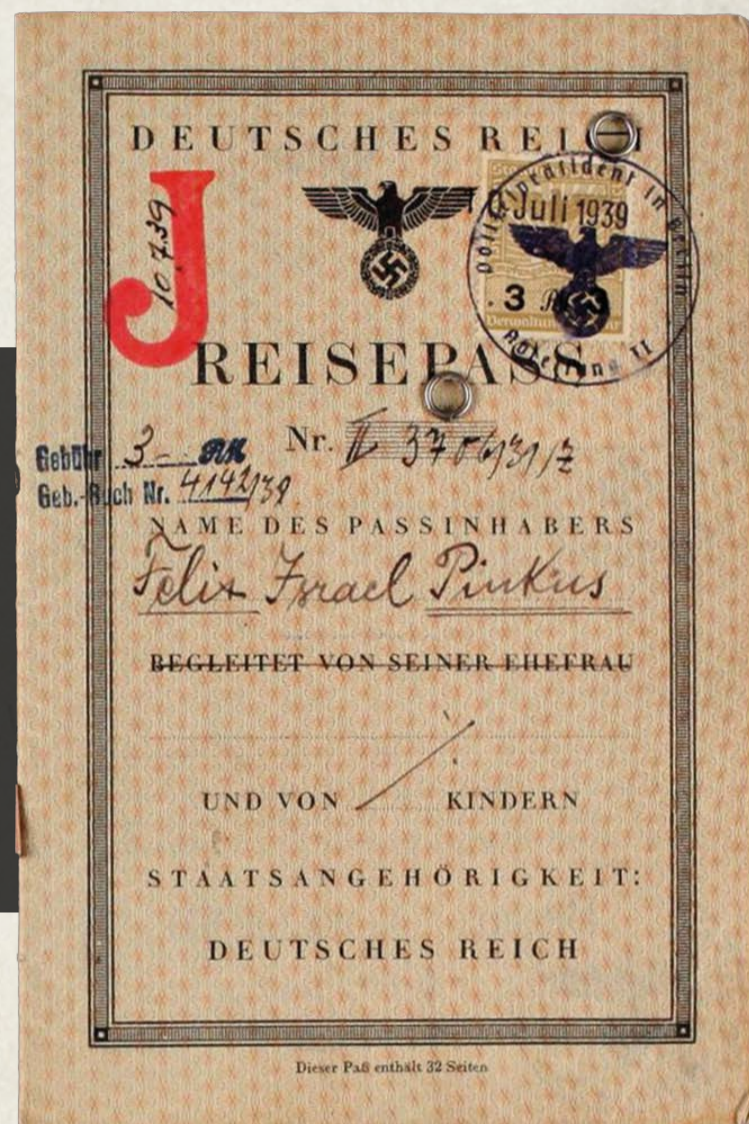
Vid denna tid fanns det inget statligt eller kommunalt flyktingmottagande. Däremot fanns frivilliga som var beredda att hjälpa de utsatta, särskilt barnen. Flera hjälpkommittéer bildades, inte minst inom Judiska församlingen i Sverige.

Efter "Kristallnatten" i november 1938 försämrades situationen dramatiskt för judar i Nazityskland. Nya lagar utestängde judar från all offentlig verksamhet och judiska barn fick inte längre tillträde till allmänna skolor, parker och idrottsanläggningar.

Efter påtryckningar inrättade Sverige en särskild kvot; *Barnkvoten*. Den möjliggjorde för Judiska församlingen att ta emot judiska flyktingbarn.

Sverige medverkade till att tyskarna stämplade ett rött J i judiska personers pass. J-passet bidrog till att skilja ut judar, och därmed försvåra för dem att söka skydd.

Foto: Wikimedia Commons

Flyktingbarn från Finland anländer till Sverige. I Sverige fanns ett stort politiskt och socialt intresse för att hjälpa barn från grannlandet. Sammanlagt kom drygt 70 000 barn från Finland.

Foto: Pressens Bild/TT

UPPBROTET

» *När det inte gick att ordna med inresetillstånd för hela familjen, ville mina föräldrar att jag och min lillebror skulle resa tillsammans. Men... bara jag kunde åka.*

Intervju med f.d. flyktingbarn

Hans och hans pappa före uppbrottet 1939.

Foto: Privat ägo

Avskedet. Sista gången som Eva är med båda sina föräldrar. Pappan överlevde inte Förintelsen. Mamman och brodern räddades till Sverige.

Foto: Arkivsamlingen Judiska minnen, Nordiska museet

Tiden före uppbrottet var oviss och kaotisk. Hur många barn kunde en familj skicka iväg? Vilket eller vilka barn skulle föräldrarna i så fall välja? Det var nästan omöjliga beslut.

Räddningsinsatsen var ett samarbete mellan olika ideella hjälporganisationer i Nazityskland och Judiska församlingen i Sverige.

Barnen, som var mellan 2-16 år gamla, kom från olika delar av Tyskland och Österrike. Ett fåtal var från Tjeckoslovakien. Nästan alla kom från urbana och kosmopolitiska miljöer. Vissa barn var uppvuxna i traditionella judiska hem, andra i sekulära familjer. Även barnens klasstillhörighet varierade.

Sammansättningen av barnen i Barnkvoten styrdes framför allt av förutsättningarna för att hitta fosterhem i Sverige. Det var lättare att hitta hem för flickor än för pojkar.

FLYKTEN TILL SVERIGE

» *Franzi och jag blev tillsagda att sitta lugnt och stilla på tåget tills vi kom till Göteborg. Där skulle sedan någon ta emot oss. Lille Josef grät under hela resan och saknade sin mamma. Han vägrade äta något annat än det som mamman skickat med.*

Intervju med f.d. flyktingbarn

Barnpedagogen Eva Warburg från Hamburg hade anknytning till Sverige. Hon lyckades ordna tillstånd för ett tiotal tysk-judiska barn att komma till Sverige. Eva Warburg kom själv till Sverige, där hon gjorde stora sociala och kulturella insatser för flyktingbarnen.

Foto: Privat ägo

Barnen fick endast ta med en liten väska. Smycken, pengar eller andra ägodelar var förbjudet att ta med.

De flesta reste helt ensamma. En del hade syskon med. För föräldrarna var det en tröst att barnen hade sällskap av varandra, samtidigt som det var dubbelt så smärtsamt att ta avsked av två barn.

Vid tågstationen, i städer som Wien, Prag, Berlin och Hamburg, väntade en ledsagare utsedd av en hjälporganisation. Tåget hämtade sedan upp fler barn under resan. Ledsagaren följde ibland med till Sverige.

Mellan november 1938 och december 1939 genomfördes omkring 15 transporter med judiska barn från nazistkontrollerat område till Sverige.

SVENSKT MOTTAGANDE

» *En liten pojke som redan var väntad av en ung familj, var styv som en pinne när jag vid järnvägsstationen bar ut honom till den buss som skulle föra barnen till hemmet.*

Ur *Den sega livsviljan*, Ingrid Segerstedt Wiberg, 1979

Efter en lång resa anlände tågen med barn till Malmö, Göteborg eller Stockholm. Där var det någon som väntade på dem. Vissa barn skickades vidare med tåg eller buss till nästa anhalt. Det var inte ovanligt att man delade på syskon.

De flesta av barnen placerades hos familjer. En del i stan, en del på landsbygden.

Andra barn placerades i olika slags gruppboenden, som barnhem, skolhem eller andra former av kollektiva boenden. Det upprättades minst sju olika kollektivhem för judiska flyktingbarn i Sverige.

Judiska flyktingbarn anländer till Stockholms Centralstation den 16 februari 1939.

Foto: Aftonbladet/Stadsmuseet i Stockholm

Tre judiska flyktingflickor anländer till Göteborgs Centralstation den 11 mars 1939.

Foto: Kamerareportage/TT

FOSTERFAMILJEN

» *Det första frun i huset sa när hon såg mig var: 'Jag hade väntat mig en äldre flicka'. Jag fick ta hand om barnen, stryka skjortor och arbeta i köket. Det var ovant.*

Intervju med f.d. flyktingbarn

Här bor Frida

Vykort från Färgelanda. På huset till höger finns en markering och på kanten har fosterfamiljen skrivit "Här bor Frida". Vykortet är ställt till hjälpkommittén i Göteborg den 24 april 1939.

Foto: Privat ägo

Många barn placerades i fosterfamiljer på landsbygden. En del familjer var tysktalande, andra inte.

Fosterföräldrarna hade olika skäl till att ta emot ett flyktingbarn. Det var inte ovanligt att man hoppades på att få hjälp med sysslor i hemmet eller på gården. Det bidrog till kulturkrockar.

Flertalet barn, särskilt de lite äldre, bar på svåra minnen, och därtill en stark oro för sina föräldrar och släktingar som var kvar i hemlandet.

Vid denna tid var kunskapen om hur barn reagerar på förföljelse, separation och flyktingskap inte särskilt stor. Sannolikt bidrog det till en känsla av främlingskap mellan barn och fosterföräldrar.

Inge Josias, 12 år, hos fosterfamiljen Carlsson i Mellerud. När hennes äldre syster Hannelore emigrerade till USA 1945 följde Inge med. Systrarna hade lovat sin mamma Hertha att om något hände henne skulle de aldrig skiljas åt. Hertha mördades i Auschwitz. Systrarna höll sitt löfte livet ut.

Foto: Privat ägo

PLACERING PÅ BARNHEM

» *Vad vi då inte anade var att förhållandena snart skulle utvecklas så att barnen kom att stanna i årtatal... Ständigt behov av stöd och beroende av oss andra, som själva inte alltid visste hur vi skulle behandla dem.*

Ur *Den sega livsviljan*, Ingrid Segerstedt Wiberg, 1979

Judiska Pojkhemmet i Uppsala. Huset låg i Tullgarn, och kom därför att kallas för Tullgarnhemmet, och pojkarna som bodde där för "Tullgarnpojarna". Bland dessa flyktingpojkar fanns Harry Schein från Wien i Österrike, här till höger med cigarett i munnen.

Foto: Privat ägo ¹

Ett femtiotal barn placerades på olika barnhem. Flera upprättades särskilt för att kunna ta emot judiska flyktingbarn under en begränsad tid. Dessa låg främst i Stockholm, Uppsala och Göteborg.

Vissa barnhem var bara för flickor, andra för pojkar. I Göteborg kallades barnhemmet för "flickhemmet". Flickhemmet tog även emot icke-judiska barn från Tjeckoslovakien vars föräldrar var politiska motståndare till Hitler.

I Uppsala inrättades Tullgarns barnhem för judiska flyktingpojkar.

Många barnhem ordnade så att barnen fick undervisning eller kunde gå i allmän skola. Man ordnade också så att barnen kunde hålla kontakten med sina familjer i hemlandet, samt behålla de judiska traditionerna.

När andra världskriget brutit ut i september 1939 stod det klart att barnen inte kunde återvända. De flesta "barnhemsbarn" blev kvar i flera år.

PLACERING I KOLLEKTIV

» *Efter några dagar i Lund kom jag till en judisk internatskola i Västraby nära Löberöd... Där fick jag fortsätta min skolutbildning och även lära mig svenska. Under min vistelse där fick jag lämna in mitt tyska pass med stämpeln "J" och fick byta ut detta mot ett främlingspass. Nu var jag alltså statslös.*

Arkivsamlingen Judiska minnen, Nordiska museet

På gården till Landschulheim i Västraby i Skåne. Landschulheim var en judisk internatskola för judiska flyktingbarn. Hit kom Ludvig, 14 år, från Berlin i Tyskland. På fotot ser vi när cirka hälften av dem har packat – i trälådor – och gjort sig klara för att emigrera till Palestina/Israel.

Foto: Privat ägo, fotot är sannolikt taget på sommaren 1940

De äldre barnen var ofta politiskt medvetna. Efter Hitlers maktövertagande tvivlade de på en framtid för judar i Europa. Därför sökte sig många till den sionistiska rörelsen. De ville vara med och bygga ett judiskt hemland. För dem var Sverige endast ett uppehåll på vägen.

I Sverige bildades flera kollektivboenden för barn och ungdomar som ville förbereda sig för ett liv i ett judiskt hemland.

På lantbruksskolan Västraby i Skåne bodde ett 30-tal barn och ungdomar. På kollektivet i Hälsingegården i Dalarna bodde närmare 60 ungdomar. Här fick de lära sig hebreiska och judisk historia, men också praktiskt arbete inom jordbruk och hantverk.

Ungefär hälften av dessa barn emigrerade till Palestina/Israel. De andra blev kvar i Sverige livet ut.

BREVEN FRÅN MAMMA

» *Kära Hannele! Jag reser idag. Vi måste ta adjö. Jag ska resa till Theresienstadt (protektoratet). Försök nå mig genom Röda korset. Mormor är också där... Men mest av allt, ta hand om Ingelin. Sköt väl om dig. Många tusen pussar från Mamma.*

Ur *Breven från Hertha*, Ingrid Lomfors, 1987

Hertha Josias i Hamburg skriver brev till sina döttrar i Sverige.

Foto: Privat ägo

Hamburg den 28 oktober 1941

Min kära Hannele!

I morse kom ditt telegram och jag hoppas att du har fått mitt kort från den 26 oktober. Jag mår bra, och det gör mormor också. Min adress är oförändrad. Du skall inte oroa dig. Gud kommer att hjälpa oss.

Snälla du, försök att undersöka om det går att ordna så att jag kan emigrera. Men du måste göra det omgående, tala med Irmgard och med församlingen... Tala även med fru Kaplan, hon kanske kan ge ett råd. Men gör det genast!

Meddela Inge att allt är väl. Jag har ingen tid att skriva till henne i dag. Jag har alldeles för mycket att göra på kontoret. Kan du hjälpa mig, tror du?

Från din alltid tillgivna

Mamma

Brev var ofta den enda kontakten mellan föräldrarna i hemlandet och barnen i Sverige.

Hertha Josias i Hamburg hade sina två döttrar, Hannelore och Inge, i Sverige. Hon skrev långa brev flera gånger i veckan, i flera år. Breven innehöll oftast vardagligheter. Hertha försökte in i det sista att vägleda och uppmuntra sina barn. Hertha adresserade de flesta breven till sin äldsta dotter, Hannelore. Hannelore fick lova att se efter och ta hand om sin lillasyster, Inge.

Mellan raderna kunde man dock ana att hennes situation försämrades. Hertha, som var änka, tvingades byta bostad flera gånger och hon hade svårt att försörja sig. Hennes gamla sjukliga föräldrar var också beroende av henne.

Hertha deporterades den 19 juli 1942 till koncentrationslägret och gettot Theresienstadt. I två år fortsatte hon att skicka meddelanden till sina döttrar. Sista brevet skrev hon den 7 september 1944. Hon mördades i Auschwitz.

KRIGET ÄR ÖVER

» *Ibland har jag undrat hur vi klarade att behålla den mentala hälsan. Vi kände till allt fruktansvärt som hände, och vi var helt oförmögna att göra något åt det. När allt {kriget} till slut var över, fanns det ingen kvar och allt kändes meningslöst.*

Intervju med f.d. flyktingbarn

När kriget var över i maj 1945 var de flesta av flyktingbarnen redan unga vuxna. Sex år hade gått sedan de lämnade sitt hemland och kom till Sverige.

Många hade rotat sig i Sverige. De hade skaffat utbildning och arbete. En del hade hunnit gifta sig och få barn. Inte sällan gifte de sig med andra judiska flyktingar.

En del utvandrade till Palestina/Israel eller emigrerade till USA. Ett fåtal barn kunde återförenas med föräldrar eller andra släktingar.

De allra flesta hade inget hem och ingen familj att återvända till. Deras föräldrar och många andra av deras anhöriga hade deporterats och mördats.

Skulden över att inte ha kunnat hjälpa sina anhöriga blev en följeslagare genom livet.

FEM ÅR i främmande land

*Flyktingbarn som vuxit upp
och försvenskats*

Sångstund vid pianot

Kriget är över. Flickorna på barnhemmet i Göteborg har blivit unga kvinnor. Endast några av dem stannade kvar i Göteborg när kriget var över.

Foto: Okänt ¹

Foto: Wikimedia Commons

VI LEVER VIDARE

» *Mina upplevelser som flykting har präglat hela mitt liv. Jag tror dock att det är viktigt att försöka använda sin erfarenhet till något konstruktivt. Jag tycker det är viktigt att vi som upplevt nazismen berättar om våra erfarenheter för skolungdomar. Målet måste ju ändå vara att skapa förutsättningar för en bättre värld för framtida generationer.*

Intervju med f.d. flyktingbarn

Franz räddades med en barntransport till Sverige 1939. I Sverige bildade han familj. Här står han tillsammans med sin fru och deras barn och barnbarn. 2016 publicerades hans självbiografi *Vi lever vidare*.

Foto: Privat ägo

Det har förflutit många år sedan de judiska flyktingbarnen räddades till Sverige.

Studier gjorda på denna grupp visar att flertalet, trots alla prövningar, lyckades förverkliga sina mål i livet. De lyckades skapa ett värdigt liv för sig själva och för sina familjer. Många har varit framgångsrika inom sina yrken och har på olika sätt deltagit aktivt i samhällets politiska, kulturella och sociala liv.

Men det framkommer också att många tvingades leva med skuld över att inte ha kunnat hjälpa sina föräldrar och andra släktingar som var kvar. Förintelsen kastade alltid en mörk skugga över deras liv.

Samtidigt uttrycker flertalet en stark känsla av tacksamhet över att ha räddats till Sverige.

Och till livet.

VILL DU HA TEXTERNA I UTSTÄLLNINGEN UPPLÄSTA?

Så här kan du lyssna i mobilen

1. Besök levandehistoria.se/audioguide
2. Knappa in sidans nummer i audioguiden för att få höra texten från sidan.

¹ Vi har trots upprepade försök inte kommit i kontakt med alla upphovsrättsinnehavare. Om du kan hjälpa oss med att komma i kontakt med upphovsrättsinnehavaren för någon av bilderna, vänligen kontakta oss på info@levandehistoria.se.